

У бору

Сергій Пилипенко

Павуком стоногим сосна в землю вчепилася. Як копнув тоненьку мшаву оболонку біля стовбура — самий пісок під нею, сірий, сипучий, сухий. Видовбав собі рівчака на тулуб завглибшки — і туди, головою до стовбура. Сусіди — так само. Позакопувалися й лежимо бовдурами мовчки. Наче нікого в бору й немає. Тільки шкоринка десь соснова від вітерця тріпоче. Війне вітрець дужче — затуркотять верхів'я трішки, скрипне гіллячка, за іншу дряпнеться — і знов тиша борова, велична десь, сувора. Не чуть пташок, що листвяні гаї своїм щебетом сповняють. Не чуть сюркоту коників, ані жуків, бджіл та джмелів веселого гуду. Стремлять сосни, мов свічки бурштинові під густо-зеленими шатами, ясно-лискучі вгорі, бурі, поскороджені зморшками внизу. Рівні, аж очам нудно.

Дивлюся долі, на край свого рівчака. Невже й тут життям не дхне? Якась сіра безнадійна пустеля. Де-не-де мшиста прозелень вибивається. Жовтаві сухі голки рясно землю встелили. Ніде ніякої поживи, розради. Аж ось повзе комашка самотна, з голки на голку перебирається. Онде ще одна. В твердуватій оболонці чорніє дірочка. Вусики визирнули раз, другий. Потім із порошинкою комаха вибралась, її віддалік поклатала і знов у дірочку впірнула. Онде друга тягне до комашника якусь стеблинку. Тягар удвоє проти неї, незручний, важкий. Потягне його комаха, пристане, попобігає навколо, знов щелепиками вчепиться й до хати своєї поволі суне. Згадав я, як доводиться нам відбудовувати господарство, — і симпатією перейнявся до цих піонерів пустельних, самотних. Ба ні, не самотних!

Ще раніше доглянув я лійкувату ямку в піску. Рівненька, чистенька, мов баня на дзвіниці, шпилем униз повернена. Серед дрібнесеньких порошинок на спадистих стінках жадної більшої грудочки не видно. Не бачить тої ямки комаха, пнеться задом, стеблинку свою тягнучи — і раптом стрімголів із кручі в кількадесятеро від неї більшої. Хутко перебирає ніжками — ні за що зачепитися. Сипляться порошинки з-під неї, котяться наниз, на самісіньке денце піщаної лійки.

Притьмом те денце немов ожило. Рвучким фонтаном звідти знявся пісок і градом упав на бідолашну комаху. Наче маленький вулкан вибухнув у мертвій досі ямці. Комаха хапає всіма своїми ніжками за похилі стінки, на мить затримується, піщаний фонтан спадає на неї бурхливим струменем, пхає вниз, до схованого в глибині джерела того несподіваного вибуху. Нижче, ще нижче. Немає опору, немає рятунку... Піщані вибухи з нещадною точністю спадають на маленьку тварину. Ось уже видно, хто їх робить: якась плискувата, сіра, мов той пісок, почвара, з черевом, як у великої блощиці, із страшними щелепами, як у краба — морського рака. Пісочний кліщ[239 — Кліщуватого вигляду личинка так званого мурашиного лева (прим, автора).].

Це він чатував на необачну комаху, він бомбардував її хмарами піску й зараз захопив її впоперек, наче обценьками, і тягне в свій підземний барліг. Комаха

пручається, викручується в смертельнім жасі, безпорадно намагається вкусити твердий панцер кліща. Коли б могла вона кричати, мабуть, і я почув би її розпачливий зойк. Та даремно! Напасник безоглядно тягне її в піщану домовину, закопується разом із нею глибше й глибше. Ось лише ніжка в корчах гадючиться десь на денці, ось ворухнулися востаннє порошоківки насподі — і наче не було тут жахної маленької драми, наче ніхто нікого не вбивав, не катував. Рівненька, чистенька, як дитяча іграшка, ямка. Навколо сумирно бігають робучі комашки. На краю пастки сиротливо самотує стеблинка...

Я згадав вовчі ями. Мало не три метри завглибшки, щоб і підстрибнувши рукою не дістати краю, покопані вони були картатою смугою перед ворожими закопами, вузьким отвором униз, ширші догори. Тонесеньким, окові невидним, дротом, мов павутинням, позаплутувана земля поміж ямами на ступінь заввишки. Як кинулися були в атаку з розгону в те павутиння — і шкереберть в ями. А на дні гострі палі понабивані, наскрізь проколювали животи, груди. Корчаться люди, мов жуки на шпильки понашпилювані...

Так дикуни диких звірів ловлять, тому й вовчі ями. Так катували колись ворогів своїх, саджаючи на палі. По три дні мучилися, не вмираючи. Так воювали культурні люди за японської, за німецької війни...

А тепер хіба не так? Пам'ятаю, як колись ми на греблі понакладали борін гостряками вгору й соломою притрусили. Як пішли навскач із гори на греблю польські улани... Побачили б ви, яка каша з людей та коней була там! А ми з протилежної гори по м'ясиву з кулемета, з гвинтівок... Жара!

Так... Сиділи німці, японці за вовчими ямами, за невидними дротами в засідці, сиділи ми за греблею, боронами вкритою, сидить онде в ямці кліщ, сидимо й ми зараз отут за соснами, чатуючи на офіцерський загін. Наступ денікінці ведуть, хочуть тут обходом проти нашої позиції за бором піти, а ми застави розсипали, вартуємо. Кров за кров. Убивство — закон війни.

Далеко між соснами в лісі видно. Чагарника нема, могутні дерева рідко ростуть. Уся земля велетенськими піщаними хвилями-валами взялася, неначе хвилювало тут колись грізно передісторичне море. Лежимо ми на такому валу в своїх рівчаках, тільки голови трохи видно та виблискують обіч гвинтівки. Тиша. Зірветься суха шишка із гілляки — чути. Позіхне хтось у розстрільні — всі здригнуться. І знов тиша.

Лежу, думаю. Що ми за одні, що не дають нам аж ніяк мирно свій комашник будувати? Онде сусіда мій у розстрільні. Хлопцеві, мабуть, і шістнадцяти років немає. Сидів би вдома, на заводі міхи роздував, навчався б ковальської справи — а втім доводиться теж на фронті поневірятися. Гнали були — адже ж недоліток. Не йде, мало не плаче: "Куди, — каже, — піду? Сирота, батьків білі розстріляли, завод стоїть. Буду з вами, доки знов десь можна буде працювати". Сам виснажений такий, мабуть, уже сухоти заробив або й від батьків має на спадок...

Аа-гах! — розкотом десь у бору. В лісі важко розпізнати, де постріл. Здається, ось тутечки десь близько, а насправді — ген-ген. Луна в лісі сильно б'є. Навіть напрямок не завжди добре вгадаєш.

Так і тепер. Здалося з несподіванки, що десь перед самісінькою заставою. Вся

розстріляна принишкла, в рівчаки наче влипла, тільки затвори в гвинтівках клацають. Хвилина, друга, третя — нікого й нічого. Може, полює хтось? Коли вартовий біжить захеканий, мов із хортами наввипередки йшов:

— Ледве втік. Офіцерні сотня добра лавою просто сюди йде. Готуйтеся!

А що готуватися? Нас усього двадцятєро. Єдина надія — два кулемети "Люїса". Один у хлопця-ковальчука кроків на сорок від мене, а другий — із п'ятьма червонарами в обхід нашвидку посилаю:

— Як зачуєте — наш "Люїс" тріскотить — це знак, що атака починається, так і ви збоку на ворога бігцем та впродовж їх розстрільні кулеметьте.

Ковальчукові наказую:

— Як шапкою махну — стріляй, а до того мовчи, скоростріла білим не показуй. Хай панам це червоне яєчко сюрпризом буде.

Поки розпорядок дав, усіх обійшов — офіцерська розстріляна показала. Густо йдуть. Де наш один — їхніх троє, та ззаду, видимо, резерв. Кепська справа!

Вояки досвідчені — відразу не соваються, обережно розстрілюю розгортають, налапують наші фланги. Та й ми не дурні — заздалегідь півколом лягли, щоб ворожу лінію розтягти й себе забезпечити від обходів.

Там постріл, тут постріл — легенька перепалка почалася, мов баби праниками на ставу ляскають. Від дерева до дерева, ближче та ближче білі підходять. Уже й сонячники блищать на плечах. Справді, офіцерський загін, не з мобілізованих, що їм так воювати кортить, як на водохреща купатися.

Один проти мене меткий десь узявся. Як не визирну із свого рівчака, так і дзьобну знов під стовбур головою. Кулі коло самісінького вуха дзижчать. А сам за грубезною сосною ховається. Ніяк не поцілю ворога, аж одчай бере.

І почали ми з ним у схованки гратись. Я визирну, щоб раптом стрільнути, він заховається. Він визирне — я мерщій за стовбур, щоб у голову не поцілів. Забув я й за товаришів, і за інших ворогів. Одна думка — як того офіцера підстрелити та як від його куль уберегтися. На двоєдиний герць пішли. Він для мене дичина, я для нього. Стерлося з пам'яті все — і де ми, і хто ми, і чого б'ємося. Просто: ось він мене вб'є, коли я його не вб'ю. Хто перший?

Одну пачку випустив, другу закладаю. Ось мало-мало не піймав на мушку. Встиг відхилитися, клятий! А ось мені плече дряпнуло. Сховався я знову, сам, як пружина натиснута, — от миттю вискочити, пальнути. Думка гостро мозок свердлує, чути, як живчик у скронях б'є, руки тремтять, гвинтівку стискаючи скандзюбленими пальцями.

Око на ямку з кліщем упало. Не видно щелепатоґо. Та знаю — сидить там падлюка, жертви дожидає. А мій офіцер що в цю мить робить? Мабуть, націлився, мене дожидає. Тільки хоч шмат голови висунь — зараз обпече.

Звідки він визиратиме — зліва чи справа? А мені куди тепер визирнути, щоб його в облуду завести: справа чи зліва? Ну кидай жеребок на своє життя! Щасти, доле... Ні, стоп! Може, якось шапку висунути з одного боку, а самому, щоб обдурити... Сам ти дурень, — раптом думка блискавкою, — нащо йому дождити, поки визирну, коли куля

таке дерево звільна пробиває!?

Аж усередині мені похололо, до грудей підступило, а в лоба наче долотом ударило. От кулю зараз межі очі матиму. Так було, коли ми одну хату колись на решето обернули разом із тими, хто в ній був. Думки вихором знялись, одна одну випереджає.

Що вдіяти? Сховався на свою голову, щоб не бачити рухів ворожих. Може, він уже в мене націляється? Куди? В голову, груди, живіт? Несила за стовбуром удержатись. Раптом вистрибую і, майже не дивлячись, гачу по сосні на середину людського росту.

Впав! Я переміг. Кортить із радощів стрибати по-дикунському над трупом ворога. Почуття врятованого життя гучним криком сповнює груди, та ніколи... Нова небезпека насувається.

Ліс — не чисте поле. Поки ми із офіцером танцювали біля своїх сосон, ворожа розстріляна перебігала від дерева до дерева й присунулася вже кроків на сотню-другу. Ще трохи — й атака, а може, й зараз.

Треба попередити ковальчука. Он він під горбом лежить, дивиться на мене, щось показує. Я йому шапкою — стріляй! Він знову руками розводить. Ну, стріляй! Лава офіцерська густішає, вливається резерв. Та стріляй-бо! Притьмом розумію. Не може — задержка в "Люїсі". А, сто чортів, пропадемо! Звірем стрибаю до сусіднього дерева, щоб наблизитися до ковальчука й поправити скоростріл. Пізно! Білі схоплюються на ура.

На мене біжать двоє. Як зробити, щоб хоч не водночас мене напали? Стрибаю ще вбік і вбік, щоб розтягти й скосити трикутник між нами. Тоді поодинці зустріну. Руки цупко вп'ялися в гвинтівку. Тепер по-стародавньому, як прадіди ходили ведмедів колоти. Очі вимірюють кожний крок, кожний рух. Бачу блискучі гудзики на ворогові й загадую собі, під которий встромити багнет... Мерехтить у пам'яті учбове опудало, що ми його колись нещадно тельбушили...

Раптом збоку дикий, нелюдський крик. Так ірже жеребець, кидаючись на супротивника в садистичній люті. Так кричить жінка на пологах. Нестямно, жахливо, по-звірячому.

На одну мить забуваю про своїх ворогів і оглядаюсь. Мені потім оповіли, як це скоїлось. На беззбройного ковальчука — у нього, крім зіпсутого "Люїса", нічого не було — мчав із багнетом дебелий офіцер. Ковальчук пригнувся і впав йому несподівано під ноги. Офіцер з розгону налетів і не вдержався: просто обличчям ницьнув і руки розкинув, а ковальчук кішкою опинився у нього на спині і, мов лазурями, вчепився в щоки. Коли я озирнувся, він немов загнуждав ворога й розідрав йому рота, — звідти нісся той нелюдський рев...

Ніколи слухати. Дерево цього разу допомага мені дійсно сховатися від ворожого багнета, а за мить мій багнет стремить офіцерові в ребрах. Другому попадає в голову сусідська куля, тоді ж таки з боку таракотить рятівник "Люїс". Не діждавши знаку, самі обхідні вчасно вискочили на підмогу. Хоч і в лісі, а з кулеметом не жарти. Де було розглядіти, що з ним тільки п'яток люду? Паніка — завжди паніка, і сотня офіцерів накивала п'ятами, не здійснивши свого пляну, кидаючи побитих і поранених.

Нас лишилась теж тільки половина... Поховали тамо ж у бору...

Спитаєте: а що з Ковальчуком? Ой, не так, як у романах та повістях... Коли, нагнавши ворога, вернули ми на бойовище, лежав Ковальчук увесь поколотий, з розбитою на гамуз головою, в калюжі чорної загуслої крові. Офіцер із розідраним ротом щез. Кліщ зробив своє діло.

26/IX 1926 р.